

Ekim Devrimi'nde Hukuksal Kuruluş

ONUR KARAHANOGULLARI

Hukukçunun Devrimi

Ekim Devrimi'nde hukuksal kuruluş, 1917 - 1936 yılları arasında, siyasal yön bulma kavgalarının izdüştüğü, yaratıcı bir süreçte gerçekleşmiştir.¹ Kuruluş dönemi, "Hukuksal Yapının Dağıtılması", "Yeni Ekonomi Politikası (NEP) Yasalaştırmaları" ve "Plan/Kolektivizasyon Döneminde Hukukun Sönümlenme Arayışı" aşamalarından geçerek Tek Ülkede Sosyalizmin benimsenmesi ve Sosyalist Hukukun kuruluşu ile sonuçlanmıştır. İlk iki dönemin, hukuk uygulamasında, yargı örgütlenmesinde, hukuk öğretiminde ve hukuk kuramındaki yaratıcılığı daha sonra, Sovyetler Birliği'ndeki üretim ilişkilerini nasıl adlandırırsak adlandırılalım, kapitalist üretim ilişkileri ve siyasal sistemden farklılaşan öğelerin hukuksal biçimlerini içeren, bununla birlikte Kıta Avrupası hukuk biçimleri, örgütlenmesi ve kuramından fazlaca farklılaşmamış bir yapıya erişerek katılmıştır.

Ekim Devrimi'nde 100. Yılında devrimin hukukuna ilişkin bir çalışma hazırlamak, üretimin ve mübadelenin özel mülkiyet dışında, bilinçli biçimde kolektif olarak örgütlenip yönetebileceğine; çalışmanın, eğitimin, sağlığın, konutun ve diğer temel toplumsal gereksinimlerin bir hak olarak ortaklaşa düzenlenebileceğini, tatmin edilebileceğine; sivil toplum -siyasal toplum ayrımı dağıtılarak ya da yeniden kurularak bütün bunlara ilişkin kararları alacak aygıtın da demokratikleştirilebileceğine; herkesten gücüne göre ve herkese gereksinimine göre yapılacak zenginlik dağıtımına inananların yüzyıl önceki kavgasına bir saygı sunuşudur.

Hukukun, toplumsal ilişkileri ve devleti, siyasal ilişkileri anlamakta çelişkili bir özelliği vardır. Hukuk fakültelerindeki eğitimin dayandığı anayasa hukuku, idare hukuku, medeni hukuk (kişiler,

aile, miras, eşya), borçlar hukuku, ticaret hukuku, ceza hukuku, yargılama hukuku vb. sınıflandırma, mahkeme örgütlenmesinin işbölümlü örgütlemesi, bir toplumsal olgu ile karşılaşan hukukçunun onu hukuksal terimlerle kolaylıkla kavramasını ve açıklamasını sağlar. Öte yandan hukukun çifte dolayımı -ilk dolayım toplumsal olguların hukuksal biçim kazanması ve ikincisi ile bu biçimlerin bilgisinin üretimiyle oluşur- sistemi kuran hukuksal konutların (aksiyomların) dışarda bıraktığı gerçekliği görmeye engel olur. Ekim Devrimi'nde hukuku inceleyen hukukçu için de aynı kolaylık ve aynı engel bulunmaktadır. Elbette olan bitenler büyük çoğunlukla hukuksal biçim almıştır. Yalnızca devrim sonrasında çıkarılan kararnameleri ve yasaları inceleyerek Sovyetlerde sosyalizmi anlayamayız. Toprakta özel mülkiyete son vermek için Toprak Kararnamesi çıkarılmıştır. Toplumsal ilişkiler devletin iradesinden geçerek toprak kararnamesi biçimini almıştır. Sovyet Devrimini inceleyen hukukçu için bu kararname özel bir önem taşımaz, binlerce kararnameden biridir. Onun üretim ilişkilerinde yarattığı büyük sonuçların ayırdına varmayabilir. Hukuksal kuruluş incelenmesi, toplumsal devrimin dökülmüş olduğu hukuksal kalıpların yeni hukuksal kurumlar, örgütlenme ve sistem doğurup doğurmadığının araştırılmasıdır.

Devrim anları ve dönemlerinde de kayıt tutulur, devrimci program, irade hukuksal kalıplara dökülür. Ancak bu kayıt ve kalıpların hukuksal biçim olarak nitelenmesi olanaklı değildir. Bu dönemlerde hukuksal biçimler zayıftır. İktidar yerleştikçe ve örgütlendikçe hukuksal biçimler de gelişir, güçlenir. Hukuk, toplumsal ilişkilerin hukuksal biçimler kazanmasıdır ama aynı zamanda bu işlevde uzmanlaşmış bir örgütlenme ve sistemdir. Sovyet Devrimi bu örgütlenmeyi de yeniden kurmuştur. Tüm hukuk kurumları, mahkemeler, özellikle hukuk fakülteleri, avukatlar, barolar vb. yeni biçimler kazanmış, hukuk düşünüyü de bu değişime uymaya çalışmıştır.

Sovyet Devrimi, üretim araçlarının, toprağın, doğal zenginliklerin ve konutların özel mülkiyetine son verirken ticareti ve bankacılığı kamulaştırırken, eğitim ve sağlık, temel toplumsal gereksinimleri kamulaştırırken bütün bu toplumsal ilişkiler hukuksal biçimler kazandı. Temel sorun, burjuva hukuku biçimlerinin kullanılıp kullanılmayacağıydı. Üretim araçlarının ve temel mübadele ilişkilerinin kamulaştırılmasından sonra ortaya çıkan üretim ilişkileri hangi hukuksal biçimlerle kurulacaktı? Yeni üretim ilişkilerini eski hukuksal biçimlerin taşıyabileceği düşüncesi, sosyalist içerikli bir sözleşme hukuku, sosyalist içerikli iş hukuku, ceza hukuku vb. kurulabileceği düşüncesi ile sosyalist hukuk arayışına girilmemesi

gerektiği, üretim ilişkilerindeki değişimin hukuksal biçimleri yavaş yavaş yıpratacağı, bozacağı, dönüştüreceği ve böylelikle devlete koşut olarak hukukun da sönmüneceği düşüncesine yol açtı. Bu görüşler Devrim'in aldığı yönelime göre dönem dönem ağırlık kazandı, sonuçta baskın gelip SSCB'nin hukuk ideolojisine dönüşen birincisi oldu.

Ekim Devrimi'nde Hukuksal Kuruluş olarak adlandırdığımız dönem *Sovyet Hukuk Sisteminin Kuruluş Yılları* olarak da adlandırılabilir. Bununla birlikte 1936'dan sonra yerleşiklik kazanarak yıkılıncaya kadar varlığını sürdüren Sovyet Hukuk sistemini anlatmak gibi bir amacımız olmadığından Ekim Devrimi sonrası hukuksal kuruluşu, bir sistemin hazırlık yılları olarak ele almayıp, 1917-1936 yılları arasında kendi içinde dönemleştireceğiz.

1917 Ekim Devrimi'nden 1922 Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ne ve 1936 Anayasası'na kadar geçen dönemde siyasal devrim, toplumsal devrime dönüştü. Toprak mülkiyeti, üretim araçlarının mülkiyeti, çalışma, mübadele rejimi, konut, aile, kadın, çocuk, devlet örgütlenmesi, yargı, üniversiteler vb. konularda köklü değişiklikler oldu. Bu dönüşümler, hukuksal biçimler kazandılar ya da bu dönüşümlere ilişkin siyasal programlar hukuksal biçimlerle ortaya konuldu. Program nitelikli hukuksal düzenlemelerin bir bölümü toplumsal etkide bulunamadı ve kaldırıldı. Sınıfsal çatışmalar, ülkenin gelişmişlik düzeyi ve daha önemlisi Avrupa devriminin gerçekleşmemesi sonucunda Sovyet ülkesinin yalıtılması devrimci toplumsal dönüşümlerde geri adımlar atılmasına ve hukuksal kuruluşta yeni düzenlemeler yapılmasına yol açtı.

Her ne olursa olsun Ekim Devrimi'nden sonra gerçekleştirilenler, bilinçli olarak örgütlenirse üretim araçları ve ilişkilerindeki gelişkinlik düzeyinin ve işçi sınıfının o güne kadarki savaşımının yarattığı potansiyelinin neler yapabileceğini tüm dünyaya gösterdi. Toplumsal örgütlemenin ilerici sınırlarını zorladı. Bütün bunlar hukuksal biçim kazandı.

Devrim sonrası üretim ilişkilerinin dönüşümünde ve devletin yeniden yapılandırılmasında hukukun rolü ve bu gelişmelerin hukukta aldığı biçimler tarihsel belirleyicilerden biri oldu.

Toplumsal Devrim Düzenlemeleri

1917 ile 1936 arasında hukuk kuralları biçimi alan devrimci toplumsal değişiklikler gerçekleştirildi. "Toplumsal Devrim Düzenlemeleri" dememizin nedeni, "düzenleme" sözcüğünü seçmemizin nedeni, bunların devlet tarafından kararnameler ve yasalarda kurallaştırılmış olmasıdır. Kararname ve yasalarda yazılanlar hepsi

yaşama geçemedi elbette. Bu hukuksal biçimler, örneğin, borçlar hukukunun iktisadi kamu hukuku biçimi kazanması, aynı zamanda toplumsal ilişkileri dönüştürme programı ve aracıydı. Programın hukuk işlevine, eğitsel işlev de eşlik ediyordu. 1917'nin devrimci mevzuatını inceleysek, elde kalanla örtüşmediğini görebiliriz.

1917 sonrası Sovyetlerde gerçekleşen toplumsal devrim, ilk andan başlayarak tüm dünya için yeni ölçüler yaratmıştır. Kapitalist devletler, ülkelerindeki devrim ya da ayaklanma tehlikesini önlemek, böyle bir tehlike doğmasının önünü almak için sistem içi gerekli uyarlamalarda bulunmak zorunda kalmışlardır. Sovyetlerdeki yeni toplumsal düzenlemelerin kapitalist ülkeler için tehlike olmasının temel nedeni, bir ütopya olmamasıydı. Rusya'ya özgü bir düşünce sistemine değil, Batıda gelişen ileri ve devrimci düşüncelere dayanıyordu, Batıdaki işçi sınıfı mücadelesinin siyasal ve toplumsal programını benimsiyordu büyük oranda ve üretici güçlerin ve üretim ilişkilerinin gelmiş olduğu düzeyin toplumsal bilinçli örgütlenirse ne denli yaratıcı olabileceğini gösteriyordu. Kapitalist ülkeler zorlu bir karşı koyuşla karşı karşıyaydılar. Devletler sistem içi gerekli uyarlamaları yapmaya çalıştılar. Sovyet toplumsal devriminin yarattığı modelin kendi işçi sınıfları üzerinde yarattığı hareketlenmeyi bastırmak için giriştikleri bu uyarlamalar aynı zamanda kapitalist üretim ilişkilerinin düzenleme biçiminde de yararlı sonuçlar doğurdu, krizlerle baş edebilmenin aracı oldu. Sonuçta, Sovyetler ve onun bloku yıkılsa da devrimci toplumsal düzenlemelerinin bir bölümü kapitalist sisteminin temel kurumları olarak varlığını sürdürüyor bunun dışında, üretim araçlarının toplumsal sahipliği, gerçek çalışma hakkı, temel toplumsal gereksinimlerin piyasa dışı yöntemlerle karşılanması, üretimin ve mübadelenin planlanabilmesi gibi temel kurumları ise insanlığın ortak değerleri arasında yerini aldı.

1917'den 1936'ya kadar gerçekleşen toplumsal devrim düzenlemelerini olabildiğince hukuksal dilden kurtararak özetleyeceğiz

Üretim Araçları ve İlişkileri

Sovyet hükümeti, sanayiye devletleştirdi. Bir bölümünü sonradan kabul etse de Çarlık Rusya'nın borçlarını reddetti. 19 Şubat 1918 Kararnamesi ile toprak, toprak altında, sular, ormanlar ve besi hayvanları üzerindeki, Kiliseninkiler de dahil, her türlü mülkiyet, tazminatsız sona erdirilmiş ve bunların kullanımı emekçi halkın bütüne geçirildi. Toprak mülkiyetinin sonra erdirilmiş olması 1922 yılında kabul edilen Medeni Kanunda "toprağın mülkiyeti devlete aittir ve toprak özel ticarete konu olamaz" biçiminde kurula bağlandı.

26 Ocak 1918'de büyük özel deniz ticaret gemileri kamulaştırıldı.

Sanayinin devletleştirilmesi toprağa göre aşamalı gerçekleştirildi. O dönemin koşullarında toprak özel bir işletme tekniği gerektirmeksizin köylü tarafından işlenebilir nitelikte olduğu için toprakta özel mülkiyet kaldırılıp köylünün kullanımına bırakılmıştı. Fabrikalar ise işletme bilgisine sahip elemanlar gerektiriyordu. Üretimi kesintiye uğratmadan bir geçiş sağlayabilmek için uzlaşmacı bir çözüm bulundu. 18 Nisan 1918 Kararnamesi ile işletme sahiplerinin işletmelerini kaydetmeleri zorunluluğu getirildi ve 14 Kasım 1917 Kararnamesi ile İşçi Konseylerinin işletme yöneticileri üzerinde kurmuş oldukları denetimin sürdürülmesine karar verildi. 28 Haziran 1918'de ekonomi için öncelikli üretim alanları belirlenerek bu alanlardaki tüm sınai tesislerinin millileştirildiği ilan edildi. Küçük işletmeler bir süre daha sahiplerinde bırakıldı, 29 Kasım 1920 Kararnamesi ile mekanik araçlar kullanan işletmelerden beşten fazla işçi çalıştıranları ve mekanik araç kullanmayan işletmelerden de ondan fazla işçi çalıştıranları millileştirildi. Sovyetler için ilk hedef tamamlandı, özel girişim son derece sınırlı bir orana indirildi.

Özel ticaret yasaklandı. Ruhsatlı çalışan özel üreticiler ile çiftçilerin kendi ürünlerini satmasına izin vardı ancak meslek olarak tacirlik yasaktı. Tacirin bir değer üretmediği yalnızca komisyonluk yaptığı düşünülüyordu. 14 Aralık 1927 Kararnamesi ile bankacılık devlet tekeline alındı, sigorta şirketleri devletleştirildi.

Çalışma Hakkı

Tüm yurttaşlara çalışma hakkı tanındı. 1920'lerde başlayan devletleştirmeler ve planlı ekonomi ile çok sayıda iş yaratıldı ve işsizlik büyük oranda düştü. Çalışma süresi, haftalık altı gün ve günlük sekiz saat ile sınırlandı. 1928 yılında günlük süre yedi saate indirildi. İş uyuşmazlıkları için özel mahkemeler kuruldu. Katkıları işveren tarafından ödenen sağlık sigortası ve işsizlik sigortası kuruldu. Sağlık nedeniyle işten uzak kalınan günlerde İşsizlik ödemesi getirildi. 1921 yılında aile sigortası getirildi, ailenin geçimini sağlayan kişinin ölümü durumunda destek ödemesi hakkı tanındı.

Devletin herkese iş sağlaması yükümlülüğü 1936 Sovyet Anayasasına girdi. Emekli maaşı, malullük maaşı, ücretsiz sağlık vb. de Anayasa kuralı haline geldi.

Kadın - Erkek Eşitliği

Ekim Devrimi'nden sonra kadın erkek eşitliğini sağlamak için yapılanlar Çarlık Rusya'sı ve Batı hukukundan köklü biçimde farklılaşmıştır. Bolşevikler iktidarı alır almaz aile hukukunu kadın - erkek eşitliği temelinde köklü biçimde yeniden düzenledi. Evlilik ve

boşanma konusunda ayrı kararnamele çıkarıldı. İki tarafın da boşanmak istemesi durumunda mahkemeye başvurmadan aile siciline kaydettirerek boşanma olanağı getirildi. 1918 Yılında aile hukukunu düzenleyen yasa çıkarıldı. Devrimin çıkarttığı temel yasalardan (kodlardan) ilkiydi. Yasada ortak bir aile adı alması zorunluluğu getirilmişti, ancak bu erkeğin soyadı olmak zorunda değildi. Eşlerden birinin soyadı ya da her ikisinin soyadının birleşimi aile adı olarak kullanılabilirdi. 1926 Aile Yasası, ortak aile adı alma zorunluluğunu da kaldırdı, eşlerin kendi soyadlarını korumalarına olanak tanındı. 1918 Aile Yasası, eşlerden birinin konut değiştirmesi durumunda diğerinin onu izlemesi zorunluluğunu kaldırdı. Çocuk üzerinde eşit haklar tanındı. Evliliğinin mal ortaklığı yaratmasına son verildi ve mal ayrılığı rejimi getirildi. Nafaka kurumu kaldırıldı.

1926 yılında çıkarılan yeni Aile Yasası ile 1918'in, toplumsal gelişmeyle uyumsuz olduğu düşünülen kimi düzenlemeleri değiştirildi. Köhnemiş gelenekleri yıkmayı hedefleyen 1918 Aile Yasası dönemin iktisadi ve toplumsal gelişiminin ilerisindeydi. Örneğin, mal ayrılığı rejimi tanınmıştı ama genellikle erkekler dışarda çalışıyor, kadınlar ev işlerinde çalışıyordu, erkeğin evlilik sırasında elde ettiği zenginliğe kadın boşanması durumunda ortak olamıyordu. 1926 Yasası, mal ayrılığı rejiminden vazgeçti, mal ortaklığını kabul etti. 1926 Aile Yasası, mülkiyet ilişkilerini düzenleyebilmek için resmi olmayan (kayıt dışı) evliliklerin de kayıtlı evlilik sayılacağını hükme bağladı. Bir yıllık bir sınır konulsa da 1926 Yasası nafakayı geri getirdi.

Ekim Devrimi sonrasında iş yasalarında kadınları koruyan düzenlemeler de yapıldı. İşçi çıkartılması gereken durumlarda, öncelikle kadınların işten çıkartılmasını engelleyecek kurallar konuldu. Doğum izni ve doğumdan sonra işe dönüş güvencesi getirildi. Emziren anneler için evlerine yakın yerlerde çalışma hakkı tanındı. 1922 yılında kabul edilen İş Yasası kadınlara tam maaşlı doğum öncesi ve sonrası izin hakkı tanıdı. Fiziksel güç gerektiren işlerde bu izin altı hafta önce ve altı hafta da doğum sonrasıydı.

Kürtaj

20. yüzyılın başlarında neredeyse tüm dünyada yasaklanmıştı. Çarlık Döneminde de kürtaj yapana altı yıla kadar kürtaj yaptıran kadına da beş yıla kadar hapis cezası veriliyordu. Ekim Devrimi sonrasında Sovyet hastanelerinde kürtaj yapılması serbest bırakıldı, doktorlar dışındaki kişilerin kürtaj yapması suç sayıldı. 1936'da, ekonominin ve devletin gelişmesinin anne ve çocuğun korunması sağlayabilecek düzeye geldiği gerekçesiyle kürtaj yeniden yasaklandı.

Çocuk

1918 Aile Yasasının getirdiği en köklü yeniliklerden birisi çocuk üzerindeki ortaklaşa (kolektif) velayetti. Kadının birden fazla erkekle birlikte olduğu ve çocuğun babasının belli olmadığı durumlarda kadının birlikte olduğu birden fazla erkeğin çocuğun büyütülmesinde mali sorumluluğu olması gerektiği kabul edildi. Ancak etkili olmadı ve kadınlardan destek görmedi 1926 Yasası, geleneksel anlayışa döndü ve mahkemenin çocuğun babasını belirlemesi kuralı getirildi.

1918 Aile Yasası evlilik dışında doğan çocuğa evlilik bağı altında doğan çocuklarla aynı hakları tanıdı.

1918 Yasası, evlat edinmeyi yasakladı. Ailesiz kalmış çocuğun toplum tarafından büyütülmesi gerektiği, evlat edinmenin çocuk emeğinin edinen aile tarafından sömürülmesi sonucu doğurabileceği düşünülüyordu. Bu yeni kural da uygulamada sorun yarattı. İç savaştan ve onu izleyen açlık döneminden sonra binlerce çocuk sokaklarda kaldı. Ortak çocuk bakım kurumları kurulamadı, çeteler oluşturan sokak çocukları yaşamlarını sürdürebilmek için suç işliyorlardı. 1926 yılında çıkarılan bir kararname ile evlat edinmeye yeniden olanak tanındı.

Konut

Ekimden hemen sonra ortalama bir işçi maaşından az kazanan işçiler için kiraların dondurulmasına karar verildi. Devlet fabrikaları işçileri için konut sağlamaya başladı. 20 Ağustos 1918'de nüfusu yüz binin üzerinde olup da yeterli konut bulunmayan kentlerdeki konutlar kamulaştırıldı. 1921'de kentlerdeki devletleştirilmiş konularda oturan işçilerden kira ve aidat alınması kaldırıldı. Daha sonra kiraya dönülse de kiralar yasal düzenlenmelerle belirlendi.

Ücretsiz Sağlık Hizmeti

Bu hizmetin sağlanabilmesi için 1920'lerdeki ekonomik olanaklar yeterli değildi, 1930'un sanayileşme döneminde ücretsiz sağlık hizmetleri de sağlanmaya başlandı.

Cezalandırma

Devrim sonrası suç ile savaşım için cezalandırmadan çok toplumsal dönüşümün gerekli düşüncesi belirleyici oldu. Islah kavramı ön plana çıkarıldı. Hapishaneler yerine, tutulanların iş becerileri edindikleri "düzeltici iş kampları" kuruldu. Hapis cezaları azaltıldı, cezalarda alt sınırlar belirlendi. Örneğin ağırlaştırıcı nedenlerden birini taşımayan öldürme için en az üç yıl ceza öngörülmüş-

tü. 1926 tarihli Ceza Yasasında, ceza yerine "toplumsal savunma önlemleri" terimi kullanılmaktaydı. Yasa amacını, işçi devletinde suç işleyen kişilerin toplumsal ilişkilere katılmaya yönlendirilmesi olarak belirlemişti. 1930'ların başında, ekonomik gelişmenin bir sonucu olarak, artık suçluların toplumsal düzenin kurbanları olarak görülmesine son verildi, ekonomik gelişme herkese iş olanağı sağladığına ve temel gereksinimleri karşıladığına göre suçlu kişiler kendi eylemlerinin sonuçlarına katlanmak zorundaki kişiler olarak değerlendirilmeye başlandı.

1922 Ceza Yasası, eşcinselliği suç olmaktan çıkarttı. Bu suça 1926 Ceza Yasasında da yer verilmedi. Eşcinsellik 1934 yılında yeniden suç sayıldı. Sovyet hükümeti, fahişeliğe ilişkin düzenlemeleri kaldırdı, genelevleri kapattı, genelev işletmeyi ve fahişeliğe aracılık etmeyi suç haline getirdi. Mücadele için, yerel birimleri olan bir merkez konseyi kuruldu. Caydırmak için fahişelere giden erkelerin listeleri yerel gazetelerde, fabrika bültenlerinde yayımlandı. Konsey, işsiz kadınlar için ve kırsal bölgelerden kente gelen kadınlar için barınma evleri kurdu, kadınlara iş bulunması için yardım etti. 1928'de planlı ekonomi ve sanayileşme ile işsizlik ve buna bağlı olarak da fahişelik azaldı.

Sovyet Hukuk Sisteminin Oluşum Aşamaları

Tüm bunlar gerçekleştirilirken bir bölümü hem akademide görev yapan hem de devrimci siyasetin içinde olan bir bölümü ise yalnızca akademide görev yapan hukukçular arasında kuramsal ve siyasal çatışmalar, tasfiyeler yaşandı.

Toplumsal dönüşümler hukuksal biçim kazanırken ya da hukuksal düzenlemelerle toplumsal kurumlara yön verilmeye çalışılırken hukuka bakış açısında ve hukuksal kuramda da dönüşümler yaşandı. Devrimci yönelime göre hukuka bakış açısı değiştiği gibi hukuk mesleğiyle uğraşanların ve hukuk kuramcılarının da konumları değişti. Tasfiyeye uğrayanlar, geri gelenler ve dönenler oldu.

İlk Yıllar, Hukuksal Yapının Dağıtılması

Devrimin hemen ardından Çarlık hukuk örgütlenmesinin dağıtılmasına girişildi. Hukuk, özel bir meslek bilgisinin ve ayrı bir uzmanlık örgütlenmesinin işi olmaktan çıkarılmak isteniyordu. Bireyler arası uyuşmazlıkların devlet örgütlenmesinin dolayısıyla değil, yalın ve kolay yöntemlerle halkın örgütlenmesi aracılığıyla çözülebileceği görüşü egemendi.

İlk yıllarda yargı örgütlenmesi dağıtıldı. NEP'in yarattığı hukuksal genişleme dönemine değin, mahkemelerin yanı sıra yerel halk girişimleriyle de uyuşmazlıklar çözülüyordu. Örneğin, köylerde,

önde gelenlerden biri ya da bir devrimci öncülüğünde komşular bir araya gelir, hakim, savcı ve avukat yardımı olmaksızın, yani devletin yardımı olmaksızın uyuşmazlıkları çözerlerdi. Mahkemelerde ise yargıçlar, konulmuş yasalara veya yöntem kurallarına göre değil de devrimci bilinçlerine, insan doğası anlayışına ve Marksist kurama dayanarak yargılama yaparlardı. Rejim düşmanlarını izlemek üzere polis içinde ÇEKA oluşturuldu ve bunları yargılamak üzere Devrimci Mahkemeler kuruldu. 1920 yılında 9. Sovyet Kongresinden sonra Devrimci Mahkemeler kaldırıldı, ÇEKA ise resmen kaldırılmış olsa da varlığını sürdürdü. Devrimin ilk yıllarında gelişen devrimci yasallık anlayışı keyfiliğe varabilecek esneklikteydi.

Devrimin ilk yıllarına egemen olan hukuk anlayışını 12 Aralık 1919 tarihli Ceza Kararnamesi'nin Giriş bölümünde bulabiliriz:

“İşçi sınıfı, Ekim Devrimi'nde iktidarı kazanarak, polis, ordu, mahkeme ve kilisesiyle, tüm araçlarıyla çalışan kitleleri ezmeye hizmet eden burjuva aygıtını paramparça etmiştir. Burjuva hukukunun tüm yasalarının, normlar (hukuksal kurallar) sistemi olarak tüm burjuva hukukunun, aynı işleve, yani örgütlenmiş güç aracılığıyla, toplumun çeşitli sınıfları arasındaki çıkar dengesini egemen sınıflar (burjuvalar ve mülk sahipleri) lehine sürdürme işlevini yerine getirmiş olduğu açıktır. İşçi sınıfının, var olan burjuva devlet aygıtını kendi amaçlarına uyduramadığı için onu parçalayarak kendi devlet aygıtını yaratması gerektiği gibi; burjuva dönemin kalıntısı, arşivlere kaldırılmış olması gereken yasaları da kendi amaçlarına uydurması mümkün değildir. Özel kurallar ve hukuk kuralları olmadan da silahlanmış kitleler, ezenlerin hakkından gelmiş ve gelmektedir. Sınıf düşmanlarıyla olan mücadelesinde işçi sınıfı, çeşitli zorlama tedbirleri uygulamaktadır; fakat erken dönemlerde bu güç, herhangi bir özel örgütlenme ve sistem olmadan, tekil durumların gerektirmesi üzerine uygulanmıştır. Bununla birlikte mücadele deneyimi, işçi sınıfını, bu önlemleri düzenlemeye alıştırmış, bir sistemleştirmeye yol açmış ve yeni bir hukuk doğurmuştur. Yaklaşık iki yıllık bu mücadele, elde edilen sonuçları, işçi sınıfı hukukunun somut belirimi olarak ortaya koyma; gerekli çıkarsamaları ve genellemeleri yapma olanağını şimdiden sunmaktadır. Gücünü korumak, yalıtık eylemlerini birbiriyle uyumlu hale getirmek ve merkezileştirmek için işçi sınıfı, sınıf düşmanlarını dizginleyebilecek, onlarla mücadele edebilecek kuralları geliştirmeli ve yönetmeyi öğrenmelidir. Bu, her şeyden önce, işçi sınıfı diktatörlüğünün geçici döneminde geliştirilmiş olan ve yeni toplumsal ilişkileri ihlal edenler-

le mücadele etme görevini üstlenen ceza hukuku ile ilgili bir konudur. İşçi sınıfı, bir ikna aracı olarak devleti ve devletin bir işlevi olarak hukuku ancak devrik burjuvazinin ve orta sınıfların muhalefeti kırıldığında ve komünist toplum var olduğunda ortadan kaldırabilir.”

Adalet Komiserleri ve birlikte çalıştıkları hukukçular aynı zamanda devrimcilerdi. Devrime karşı çıkanların sert biçimde ezilmesinden yana oldukları kadar düzenli bir ilerleyişten de yanaydılar. Bolşevikler ile Sol Sosyalist Devrimcilerin Koalisyonunda, ikincilerinin temsilcisi olarak Adalet Komiseri olan Shteinberg de sosyalizm yolunda düzenli bir hukuk sisteminin oluşturulmasından yanaydı. 1918’de göreve gelen Kurskii kendisi de hukukçu olan Lenin’in, ülkenin dört bir yanında farklı kararlar verilmesinden duyduğu rahatsızlıktan ve uyum yaratılması önerisinden de destek alarak, merkezileştirici bir çalışma yaptı. Kararları incelemeye, uygun bulduklarını seçerek mahkemelere örnek diye göndermeye uygun bulmadıklarını da kaldırmaya başladı. Henüz temel yasalar çıkarılmamıştı, bu uygulama karar vericilere yön gösterdi. Merkezileşmeyi ve uyumu sağlamak üzere yönlendirici talimatlar gönderdi, makaleler yazdı. Devrimin üçüncü Adalet Komiseri olan Stuçka da yargılama yöntemine ilişkin kurallar hazırladı.

Küçük Mülkiyet ve Mübadelenin Canlanması (NEP),

Yasalaştırma Dönemi

İç savaş sonrasında savaş dönemi iktisat politikaları (Savaş Komünizmi) terk edildi. İlk dönemin kamulaştırma çabaları olanakların elverdiğinden ileri götürülmüştü, işletme ve yönetme becerisi yetersizdi, ekonomik kargaşa doğdu. 1921’in ilk aylarında Lenin, ekonomiyi canlandırmak için bireysel girişimi teşvik etmek gerektiğini açıkladı. Temel üretim alanları devlet tekeline alınmıştı, mübadele ilişkilerini canlandırarak günlük gereksinimleri karşılamak için özel girişime ve küçük işletmelere izin veren NEP’in uygulamaya konuldu.

NEP, sınırlı ve küçük ölçekli de olsa özel girişimin yeniden serbest bırakıldığı, köylülerin serbest ticaretine izin verildiği bir dönemdir. Mart 1921’de özel ticarete izin verildi. Kişilerin küçük ölçekli işletmeler kurmalarına ve millileştirilmiş işletmeleri kiralamalarına izin verildi. Aralık 1921’de millileştirilmiş olan küçük işletmelerin bir bölümünün eski sahiplerine verilmesine karar verildi. Eylül 1922’de dört bin sınai işletmesi özel kişilere kiralanmıştı. Sayıca çok görünen bu özel girişimler yeni Sovyet sanayi sektörünün ancak yüzde 5’lik bölümünü oluşturuyor; 1 300 000 kamu işçisine karşılık 70 000 kişi çalıştırıyordu. Özel girişimi yeniden oluş-

turmaya sanayiden çok ticaret alanında ağırlık verildi. 1923-1924 yıllarında perakende ticarete özel girişim yüzde 58,6 oranına erişti. 1925 yılında 608 300 ruhsatlı tüccar vardı. Sanayi ve ticaretteki bu tavizlere karşılık, toprak ve yeraltı zenginliklerinde özel mülkiyete dönüş olmadı, yalnızca yerli ve yabancı özel girişimcilere işletme imtiyazları verildi.

NEP'in uygulandığı dönemde devlet ve hukuk yapılanmasında da gelişme yaşandı. Temel alanları düzenleyen yasalarla, mahkeme sisteminin yeniden kademelendirilmesiyle, hukuk uygulamasında rollerin yeniden oluşmasıyla, hak ve yükümlülüklerin belirginleştirilmesiyle yavaş yavaş yeni bir hukuk sistemi oluştu.

Medeni hukuk (1922), hukuk usulü (1923), ceza hukuku ve ceza usulü, toprak hukuku, iş hukuku (1922) ve aile hukuku (1927) alanlarında Avrupa'yı örnek alan kanunlaştırmalara girildi. Yeni Sovyet Cumhuriyeti'nin ilk Medeni Yasası kabul edildi. Mahkeme sistemi yeniden kuruldu, mahkeme yapısı 1924 Anayasası ile kurulan Birlik Yüksek Mahkemesi altında birleştirildi. Meslekten yargıçlar, savcılar görevlendirildi ve avukatla temsili olanağı yeniden getirildi, barolar açıldı. Hukuksal yazın da canlanmış, ulusal hukuk dergileri yayımlanmaya başlandı. Devrimden sonra dışlanmış olan Komünist olmayan hukukçular da görevler almaya başladılar. Bunlar barolara kaydoldular, kitaplar yazdılar ve hukukun gelişiminde, içerikte olmasa da en azından biçimde eski hukuksal kalıpların kullanılmasını sağlamaya çalıştılar.

NEP canlandırdığı mübadele ilişkilerinin hukuku "istikrar", "ön-görülebilirlik", "biçimcilik" ve "uzmanlık" temellerine dayandırılmaya çalışılmıştır. Yasalaştırma döneminde, ilk yıllarda mahkemelerin kullanmakta olduğu esneklik azaltılmaya, yöntem kuralların ve maddi hukuk kurallarında istikrar sağlanmaya çalışıldı. Yasalaştırmalar, ilk yılların serbestlik ve esnekliğinden sonra, biçimsellik ve karmaşıklık yönünde bir gelişmeye yol açtı. Bununla birlikte canlanan hukuk temel üretim alanları devletleştirilmiş olan bir toplumun, Devrimin hukukudur. Yeni medeni kanunun birinci maddesi, bu yasada tanınan medeni hakların, toplumsal ve ekonomik amaçlara aykırı kullanılamayacağını kurala bağlamıştır.

Plan ve Kolektivizasyon, Hukukun Sönümlenme Arayışı

Planlı ekonomiye geçiş, tarımda kolektivizasyon, sanayi ve ticarette devlet tekelinin güçlendirilmesi hukukta yeniden yalınlaşma arayışının başlamasını sağladı. Adalet Komiserliği'nde devletin sönümlenmesi görüşü tartışılmaya başlandı. Hukuk kurallarının ve yargısal yöntemlerin azaltılması arayışına gidildi.

NEP döneminde hukuksal yapı gelişirken “yeni toplumun karmaşık bir hukuk sistemine gereksinim duyduğu” tezini benimsemeyen hukukçular da vardı. Paşukanis mübadele ilişkilerinin yeniden canlandığı NEP döneminde yazarken Sovyetlerdeki hukuku burjuva olarak nitelemekten çekinmemişti. Paşukanis sosyalist bir hukuk yaratmaya çabalamamak gerektiğini, mübadele ilişkileri sönümlendikçe onun hukuksal biçimlerinin de sönümleneceğini düşünüyordu. Bu düşüncesi, NEP terk edilince Paşukanis’in hukuk kuram ve uygulamasında belirleyici olmasını sağladı.

Sönümlenmecî kurama göre hukuk, meta mübadelesinden köken alır ve aynı zamanda ona hukuksal biçim verir, mübadele ilişkileri ortadan kalktığı oranda hukuk da devletle birlikte sönümlenip ortadan kalkacaktır. Sönümlenmecî kuram, sosyalist üretim ilişkileri kurulduğunda sosyalist hukuk olamayacağını, sosyalist üretim ilişkileri kuruldukça hukukunun sönümlenmekte olsa da burjuva nitelik taşıyacağını savunuyordu. Sosyalizm kuruldukça, devlet de hukuk da sönümlenip gidecektir. 1920'lerin sonlarında Komünist Akademi aracılığıyla parti tarafından desteklenen bu kuram dönemin hukuk düşüncesine egemen oldu. Bu ekolün hukukçuları hukuksal biçimleri zayıflatarak hukukun sönümlenmesini hedefliyorlardı. Bu amaçla NEP döneminde çıkarılmış yasalar yerine daha kısa ve basit yasalar yapılmaya ve hukuk eğitimi dönüştürülerek yeni kadrolar yetiştirilmeye çalışıldı.

Ceza hukukuna ve ceza usul hukukuna ilişkin birçok kavram terk edilerek, esnek ve basit bir *ceza siyaseti* geliştirilmeye çalışıldı. Meta mübadelesine dayanan burjuva hukuk anlayışının temeli olan *eşdeğer* kavramı ve bunun en gelişkin biçimi olarak görülen sözleşme kavramı/biçimi zayıflatılmaya çalışıldı. Özel hukuk yerine *iktisadi hukuk* kavramı geliştirildi. Burjuva olarak nitelendirilen dersler ve hocaları okullardan ve tüm hukuk araştırmaları alanından kovuldu. Fakülte programlara hukuk felsefesine, hukuk tarihine ve iktisadi hukuka yönelik dersler konulurken iş hukuku, toprak hukuku ve aile hukuku gibi dallar programlardan kaldırıldı.

1928-1932 arasında kolektifleştirmeye direnen zengin toprak sahiplerine (kulaklara) ve bir bütün olarak burjuva olarak nitelenen kesimlere karşı yürütülen mücadelede hukuksal kurumların büyük ölçüde devre dışı kalması hukukta Paşukanis'in sönümlenme kuramı ile meşrulaştırılıyordu. Burjuva hukukunun klasik kurum ve güvencelerinin devre dışı bırakılması hukukun sönümlenmekte olduğu düşüncesi ile açıklanabiliyordu. Paşukanis Stalin'in yukarıdan devrim siyaseti ile başlayan terör döneminde rol oynadı. Tasfiyelerde idarenin hukuka bağlılığı ortadan kaldırıldı, uygulamalara hukuki ve yargısal kılıflar bulundu.

Tek Ülkede Sosyal

Hukukun yalınlaş-
 erdi. Hukuksal biçim-
 sosyalist ilişkiler gel-
 biçiminin sönümler-
 sosyalist hukuk kav-
 1930 yılında yapı-
 nümelenmesi (ortada-
 letin oluşturulması”
 hızlandı. Stalin Ana-
 hukukun sönümlen-
 rar ve güçlendirme b-
 ğını gösteriyordu.

Siyasal tasfiyeler h
çekleştirdi. ÇEKA 1
İçişleri Halk Komise
rüyordu. 1934 yılınd
yargılamak için özel
Muhakemeleri kanun

Stalin 1937 yılında hukukun yalınlaştırılma ya karar verdi, 1920'li suç ortağı Vişinski b. Stuçka tasfiyeler başlaayan Paşukanis, Estrizmi yeniden kurma la suçlandılar.

Avrupa Devrimin
ve görece geri üretim
çabası devletin ortada
nu doğurmuş belki de
sosyalizmin kurulma
yönelmişti. Bunun iç
çimde kurulacaktı. Pa
bunun gereklerinden
dersler yeniden prog
rılarak Moskova Huk
mına özel hukuk der
olan Krilenko, esnek
tirerek Sovyetler Birl
bir ceza sistemine sa
tüm ülkede okutulma

Tek Ülkede Sosyalizm, Sosyalist Hukuk

Hukukun yalınlaştırılması girişimi Stalin'in politikaları ile sona erdi. Hukuksal biçimlerin sosyalist nitelik kazanmayacağı, tersine sosyalist ilişkiler geliştikçe toplumsal yaşamın hukuksal düzenleme biçiminin sönümleneceği görüşü terk edildi, "Sovyet Hukuku" ve sosyalist hukuk kavramları geliştirildi.

1930 yılında yapılan 16. Parti Kongresi'nde Stalin "devletin sönümlenmesi (ortadan kalkması) için tarihin gördüğü en güçlü devletin oluşturulması" tezini savununca "Sovyet Hukuku"nun gelişimi hızlandı. Stalin Anayasası olarak bilinen 1936 Anayasası, devlet ve hukukun sönümlenmesi hedefinin kesin olarak terk edildiği, istikrar ve güçlendirme hedefinin izleneceği yeni bir aşamanın başladığını gösteriyordu.

Siyasal tasfiyeler hukuk sistemine paralel bir terör aygıtıyla gerçekleştirdi. ÇEKA 1922 yılında kağıt üzerinde kaldırılmıştı ama İçişleri Halk Komiserliğinde başka bir adla örgütlenmesini sürdürüyordu. 1934 yılında da "toplumsal olarak tehlikeli" görülenleri yargılamak için özel divanlar kuruldu, bu divanlar Ceza ve Ceza Muhakemeleri kanuna bağlı olmadan çalıştı.

Stalin 1937 yılında, devletin sönümlenmesini hazırlamak üzere hukukun yalınlaştırılmasını savunan hukukçulardan da kurtulmaya karar verdi, 1920'lerin Hukukçular Ekolünü tasfiye etti. Stalin'in suç ortağı Vişinski bu tasfiyeler için kuramsal bir gerekçe buldu. Stučka tasfiyeler başlamadan ölmüştü. 1922, 1923 Yasalarını hazırlayan Paşukanis, Estrin, Krylenko vb. karşı Devrim yaparak kapitalizmi yeniden kurmak amacıyla eski hukuksal biçimleri kullanmakla suçlandılar.

Avrupa Devriminden umut kesilince, kapitalist ülkelerle çevrili ve görece geri üretim ilişkilerine sahip bir ülkede sosyalizmi kurma çabası devletin ortadan kaldırılması tezinden vazgeçilmesi sonucunu doğurmuş belki de bunu zorunlu kılmıştı. Sovyetler, tek ülkede sosyalizmin kurulması ve barış içinde birarada yaşama hedeflerine yönelmişti. Bunun için devlet ve hukuk, sosyalist içerikle güçlü biçimde kurulacaktı. Paşukanis'in ve sönümlenmeciler ekolünün tasfiyesi bunun gereklerinden biriydi. Hukuk eğitiminden çıkarılmış olan dersler yeniden programlara konuldu. İktisadi hukuk dersi kaldırılarak Moskova Hukuk Kurumu'nun 1937 bahar dönemi programına özel hukuk dersi konuldu. Bir zamanlar Paşukanis'in yoldaşı olan Krilenko, esnek ve basit kurgulu ceza hukuku anlayışını eleştirerek Sovyetler Birliği ceza hukukunun kesin tanımlara dayanan bir ceza sistemine sahip olması gerektiğini savundu. 1937 yılında tüm ülkede okutulmak üzere Ceza Hukuku Özel Hükümler dersi

konuldu. Sönümlenme dönemde bastırılmış olan Medeni Usul ve Ceza Usul hukukları güçlendi; Aile Hukuku, İş Hukuku, Kolektif Çiftlikler Hukuku gibi dallar geri geldi. Örneğin Sovyet Sosyalist Özel Hukukunun bir dalı olarak tanımlanan Sovyet Sosyalist İş Hukuku 1938 yılında ders programlarına girdi. Aile Hukukundaki dönüşüm Haziran 1936'da, Sovyet ailesini güçlendirmek için boşanma ve kürtaja sınırlamalar getiren yasa ile başlamıştı. 1936 güz döneminde Moskova Hukuk Kurumu ders programına Aile Hukuku dersi konuldu. Altı yıldır okutulmayan Devlet (Anayasa) Hukuku 1937 bahar döneminde ve İdare Hukuku da aynı yılın güz döneminde Moskova Hukuk Kurumu'nun ders programına yeniden girdi.

Kapitalist üretim ilişkilerinin temel hukuk biçimlerini, kısmen bozarak olsa da kullanan ve sosyalist içerikli olduğu ileri sürülen Sosyalist Hukuk gelişti.

Geriye kalan

SSCB ve Doğu Blokundaki üretim ilişkilerinden içerik bulan hukuk ve bunun kuralcı-olgucu (normativist-pozitivizm) kuramı devletleriyle birlikte yıkılana kadar varlığını sürdürdü. Sönümlenmeyen hukuk ve devlet yıkıldı.

Ekim Devrimi'nden sonra gerçekleştirilen toplumsal devrim düzenlemelerinin büyük bölümü, Sovyetler ile Batı arasında kurulan etkileşimli denge sonucunda insanlığın ortak kazanımlarına dönüştü.

Devrim, kapitalist üretim ve mübadele ilişkilerinin hukuksal biçimlerini incelememize, bunlarda bulunan ortaklaşmacı ve kamucu yönelimleri kavramımıza olanak tanıyan ve sosyalist üretim ilişkilerinin kurulmasında hukukun yerini belirleyen bir kuram da bıraktı. Paşukanis'in geliştirdiği Sönümlenmecî Hukuk Kuramı, devlet gibi hukukun da burjuva toplumunun bir biçimi olduğunu, bu biçimlere sosyalist içerik verilemeyeceğini, sosyalist hukuk yaratılamayacağını, mübadele ilişkileri aşıldıkça, yani sosyalist ilişkiler kuruldukça bu biçimin de sönümlenip gideceğini savundu, savunmakta. Burjuva toplumdan devralınan biçimler eleştirilerek, bozularak, yıpratılarak kullanılacak; bunlar üretim ve mübadele ilişkilerinin kapitalist niteliği aşıldığı oranda yerini başka bir düzenleme biçimine bırakarak sönümleneceklerdir. Başlamak için iktidarın alınmasını beklemek gerekmez.

Onur Karahanoğulları, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde idare hukuku profesörüdür. *Kamu Hizmeti: Kavram ve Hukuksal Rejim* (Turhan Kitabevi, 2002) ve *Türkiye'de İdari Yargı Tarihi* (Turhan Kitabevi, 2005) eserlerinin yazarıdır. Evgeny B. Pasukanis'in *Genel Hukuk Teorisi ve Marksizm* (Birikim Yayınları, 2002) eserinin çevirmenidir, Marksizm ve hukukla ilgili çeşitli akademik çalışmaları bulunmaktadır.

Notlar

- Bu çalışmada aktarılan tarihsel olaylara ilişkin tüm bilgiler aşağıda yer alan eserlerden derlenmiştir. Yapılan çıkarımlar, sınıflandırmalar ve değerlendirmelerin hataları ise yazara aittir.
1. Eugene Huskey, *From Legal Nihilism to Pravovoe Gosudarstvo: Soviet Legal Development, 1917-1990* (Washington, D.C.: The National Council for Soviet and East European Research, 1991)
 2. John N. Hazard, "Tarihsel Deney: Ekim Devrimi Sonrası Sovyet Hukuk Kuramının Oluşumu", (cev. O. Karahanoğulları), *Praksis*, no. 10, (Yaz-Güz 2003): 279-300
 3. John N. Hazard, *Law and Social Change in the USSR* (London: Stevens & Sons, 1953)
 4. John N. Hazard, *Settling Disputes in Soviet Society, The Formative Years of Legal Institutions* (New York: Columbia University Press, 1960)
 5. John N. Hazard, *The Soviet Legal Philosophy* (Cambridge-Massachusetts: Harvard University Press, 1951)
 6. John Quigley, *Soviet Legal Innovation and the Law of the Western World* (Cambridge: Cambridge University Press, 2007)
 7. Michael Head, "The Passionate Legal Debates of the Early Years of the Russian Revolution", *Canadian Journal of Law and Jurisprudence*, Vol. 14-1, (Ocak 2001): 3-27
 8. Michael Head, "The Rise and Fall of a Soviet Jurist: Evgeny Pasukanis and Stalinism", *Canadian Journal of Law and Jurisprudence*, Vol. 17-2, (Temmuz 2004): 269-294
 9. Michael Head, *Evgeny Pashukanis: A Critical Reappraisal* (New York: Routledge-Cavendish, 2008)
 10. René David ve John N. Hazard, *Le Droit Soviétique* (Paris: LGD), 1954)
 11. Robert Sharlet, "Stalinism and Soviet Legal Culture", içinde *Stalinism, Essays in Historical Interpretation* (der. R. C. Tucker) (New York: Norton, 1977)